

УДК 37.013.42

**ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ
ОСВІТИ**

Рассказова О.И.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті представлено результати застосування системного аналізу до процесу розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивного навчання. На основі авторського погляду на розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, схарактеризовано суб'єкт та об'єкт даного процесу, визначено його мету та завдання, розкрито зміст та проаналізовано форми розвитку соціальності учнів. Наведений системний аналіз складає концептуальний рівень обґрунтування технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти.

**ОБОСНОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОСТИ
УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Рассказова О.И.

В статье представлены результаты применения системного анализа к процессу развития социальности учащихся в условиях инклюзивного образования. На основе авторского взгляда на развитие социальности учащихся в условиях инклюзивного образования, охарактеризованы субъект и объект данного процесса, определены его цели и задачи, раскрыто содержание и проанализированы формы развития социальности учащихся. Представленный системный анализ составляет концептуальный уровень обоснования технологии развития социальности учащихся в условиях инклюзивного образования.

THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL JUSTIFICATION OF TECHNOLOGY STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATION

Rasskazova O.

The results of a systematic analysis of the process of development of the social conditions of students in inclusive education. To the author's view of the development of the social conditions of students in inclusive education, described the subject and object of the process, defined its aims and objectives, content analysis of sociality students, analyzed the forms. Introduced systematic analysis of the conceptual level of technology development of the social studies students in inclusive education.

Постановка проблеми. В умовах розбудови демократичного відкритого інформаційного суспільства зростає значення підготовки дитини до успішної соціальної взаємодії, посилюється необхідність залучення до такої взаємодії маргіналізованих верств населення, зокрема осіб з інвалідністю. Здатність до повноцінної соціальної взаємодії формується в індивіда у ході онтогенезу з розвитком його соціальності. У свою чергу, соціальність дитини удосконалюється у залежності від оточуючих її умов – соціальної ситуації розвитку. Сьогодні така ситуація складається під детермінуючим впливом інклюзивних тенденцій у суспільному житті та освіті, які вимагають включення людей з інвалідністю у суспільство на паритетних началах, створення психосоціальних й просторових умов для їх самореалізації. При чому, у першу чергу, на становлення соціальності дітей з інвалідністю можуть позитивно вплинути освітні заклади, що зумовлює актуальність створення технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивного навчання.

Зв'язок проблеми з науковими та практичними завданнями. Завдання інтеграції дітей з обмеженими психофізичними можливостями у суспільство відображено у нормативних документах, як міжнародного, так і внутрішньодержавного рівнів: Конвенції про захист і заохочення прав і гідності інвалідів (грудень 2006 р.), Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указі Президента України від 01.06.2005 р. № 900 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з об-

меженими фізичними можливостями», наказі Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 55 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» та ін. Реалізація накреслених у нормативних документах положень щодо надання освіти та виховання дітям з особливими потребами передбачає їх інклюзію – широке включення до освітнього середовища навчально-виховних закладів, що вимагає посилення керованого педагогічного впливу на соціальне становлення учнів, набуття ними нового соціального досвіду спілкування, взаємодії та взаєморозуміння між особами з різним рівнем здоров'я.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У педагогічному плані проблеми освіти та виховання осіб з психофізичними особливостями традиційно найбільш повно висвітлювалися у межах корекційної педагогіки, де останнім часом було виконано низку концептуальних наукових досліджень щодо виховання та розвитку людей з обмеженням життєдіяльності (Ю. Вихляєв, І. Ляхова, Л. Куненко, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.). З'явилися й наукові праці, безпосередньо присвячені інклюзивному навчанню, наприклад кандидатське дослідження Л. Будяк, де розглядаються організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушенням психофізичного розвитку в загальноосвітній сільській школі; посібники, підручники, статті А. Колупаєвої, О. Літовченко, Ю. Найди, Н. Софій та інших вітчизняних авторів. Соціально-педагогічний аспект представлений працями Н. Грабовенко, І. Макаренко, Т. Солов'ювої, Н. Мірошніченко, П. Плотнікова, С. Тесленко переважно присвяченими висвітленню теорії та практики соціально-педагогічної роботи з молоддю та сім'ями дітей з обмеженими психофізичними можливостями.

Відзначимо, що незважаючи на провідне значення категорії «соціальність» для розв'язання проблем соціального розвитку людини, зокрема особи з інвалідністю, у сучасному суспільстві, у цілому соціально-педагогічний підхід до визначення сутності соціальності може характеризуватися як малорозроблений. Інтерполяції теоретичних концепцій соціальності з інших наук на ґрунт соціальної педагогіки дозволили вченим (Л. Мардахаєв, В. Нікітін, А. Рижанова, О. Пахомова, С. Харченко та ін.) розглянути це поняття як інтегрований результат ре-

алізації процесу соціального виховання, здатність людини взаємодіяти із соціальним світом, що базується на ідеях самозбереження соціуму, людства у цілому, єдності та гармонійної взаємодії людей різних національностей, соціально-вікових груп, класової приналежності, стану здоров'я, рівня розвитку та можливостей.

На жаль, аналіз освітньої практики нашої держави свідчить, що хоча інклюзивна освіта здобуває усе більшого визнання і практичного втілення у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів, теоретичне вивчення питань розвитку соціальності особистості умовах інклюзивного навчання та розробка відповідної соціально-педагогічної технології залишаються маловивченими у науковій літературі.

Метою даної статті є застосування системного підходу до процесу розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, з метою обґрунтування концептуального рівня відповідної соціально-педагогічної технології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток соціальності дітей в умовах інклюзивної освіти ми визначаємо як поступове набуття особистістю здатності до соціальної взаємодії в результаті соціального виховання, що відбувається у певній соціальній ситуації розвитку, яка визначається, з одного боку, загальними психофізіологічними (зокрема, пов'язаними із вадами здоров'я) та психосоціальними характеристиками учнів як соціальної групи, з іншого – специфічними умовами розгортання даного процесу, що складаються у загальноосвітньому навчальному закладі, пов'язаними із впровадженням в ньому інклюзивного навчання.

Застосування системного підходу до аналізу розвитку соціальності учнів дозволяє розглянути його на концептуальному рівні обґрунтування технології як систему змін особистості у певній соціальній ситуації розвитку, а також визначити в ньому низку взаємопов'язаних та взаємодетермінованих складових: об'єкт, суб'єкт, мета, завдання, принципи, зміст, форми, методи, засоби, результат, які необхідно дослідити як передумову технологізації даного процесу. Таким чином, застосування системного аналізу дозволяє розглянути розвиток соціальності учнів як систему, складові якої, представлені у схематичному вигляді (рис.), будуть проаналізовані нижче.

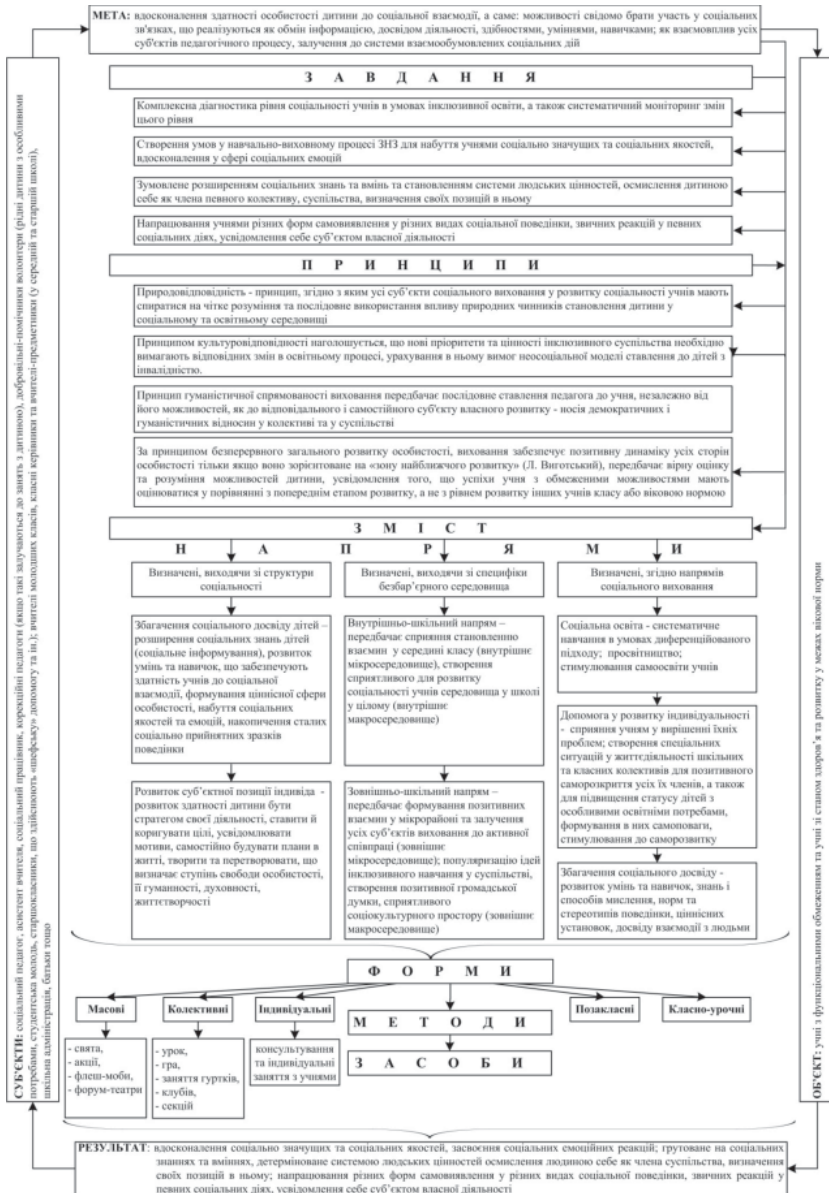

Рис. – Схема «Розвиток соціальності учнів як система»

Характеризуючи об'єкт, підкреслимо, що інклюзія в освіті – процес двосторонній, оскільки передбачає взаємне збагачення соціального досвіду дітей з функціональними обмеженням та дітей зі станом здоров'я та розвитку у межах вікової норми, розширює можливості для засвоєння дітьми гуманістичних цінностей, становлення у школярів відповідних соціальних якостей та, у сукупності, сприяє набуттю усіма учнями, незалежно від рівня здоров'я та особливостей розвитку, соціальності, як здатності до входження у соціальне середовище.

Зважаючи на те, що розвиток соціальності виникає як наслідок процесу соціального виховання, очевидно, що основним його суб'єктом виступає соціальний педагог, хоча в умовах інклюзивного навчання у ЗНЗ до соціального педагога приєднується асистент вчителя, соціальний працівник, корекційні педагоги (якщо такі залучаються до занять з дитиною), добровільні-помічники волонтери (рідні дитини з особливими потребами, студентська молодь, старшокласники, що здійснюють «шефську» допомогу та ін.). Велику роль у розвитку соціальності учнів відіграють і вчителі молодших класів, класні керівники та вчителі-предметники (у середній та старшій школі), шкільна адміністрація, батьки тощо.

Мета процесу розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти пов'язана із вдосконаленням здатності особистості дитини до соціальної взаємодії, а саме: можливостей дитини свідомо брати участь у соціальних зв'язках, що реалізуються як обмін інформацією, досвідом діяльності, здібностями, уміннями, навичками; як взаємовплив усіх суб'єктів педагогічного процесу, залучення до системи взаємообумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком дій інших суб'єктів.

Завданнями досліджуваного процесу є: по-перше, комплексна діагностика рівня соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, а також систематичний моніторинг змін цього рівня; по-друге, створення умов у навчально-виховному процесі ЗНЗ для набуття учнями соціально значущих якостей, вдосконалення у сфері соціальних емоцій; по-третє, зумовлене розширенням соціальних знань та вмій та становленням системи людських цінностей, осмислення дитиною себе як члена певного колективу, суспільства, визначення своїх позицій в ньо-

му; по-четверте, напрацювання учнями різних форм самовиявлення у різних видах соціальної поведінки, звичних реакцій у певних соціальних діях, усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності.

Системно-структурний підхід до побудови концепції технологізації досліджуваного процесу вимагає визначення принципів, що окреслюють педагогічні нормативи його здійснення. Принципи, що регламентують процес розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, можуть бути визначені на перехресті тих принципів, що унормовують процес виховання, зокрема й соціального, та тих – що детермінують специфіку інклюзивного освітнього середовища. Принципи виховання можна розглядати як віддзеркалення домінуючих у суспільстві соціальних цінностей, норм та вимог й, виходячи з цього стверджувати, що нові гуманістичні цінності інклюзивного суспільства, пов'язані зі становленням в ньому неосоціальної моделі інвалідності, визначають також й оновлення принципів соціального виховання учнів.

Загальні принципи виховання (природовідповідності, культуровідповідності, гуманістичної спрямованості, а також нескінченності виховного процесу), отримують в умовах інклюзивної освіти нове розуміння, оскільки системостворюючим стає інклюзивний підхід до навчання дітей, який виступає новим освітнім принципом. До того ж, загальні принципи виховання конкретизуються у виховній діяльності соціального педагога в школі як етичні настанови: законність – дотримання й захист прав дитини; диференційованість виховних впливів; системність; індивідуальний підхід до виховання особистості; доступність виховання; конфіденційність отриманої про дитину та її сім'ю інформації; відповідальність фахівця за дотримання етичних та правових норм.

Зміст процесу розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивного навчання при обґрунтуванні концептуального рівня соціально-педагогічної технології, має аналізуватися на різних системостворюючих підставах: по-перше, виходячи зі самої структури соціальності; по-друге, виходячи зі специфіки безбар'єрного освітнього середовища; по-третє, виходячи з визначення напрямів соціального виховання як процесу, що зумовлює розвиток соціальності учнів.

Соціальність розглядається як набута у ході життєдіяльності людини у суспільстві структура, наповнена соціальним досвідом осо-

бистості: соціальними знаннями, уміннями, навичками, ціннісними орієнтаціями та життєвими цінностями, соціальними якостями, емоціями, зразками поведінки, яка отримує реалізацію й соціальне втілення завдяки суб'єктності (свідомому індивідуально забарвленому володінню особистістю усім «скарбом» соціального досвіду). Спираючись на таке розуміння, можемо визначити два провідних напрями розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: збагачення соціального досвіду дітей та розвиток суб'єктної позиції індивіда. Перший – передбачає збагачення соціальних знань дітей (соціальне інформування), розвиток умінь та навичок, що забезпечують здатність учнів до соціальної взаємодії, формування ціннісної сфери особистості, набуття соціальних якостей та емоцій, накопичення сталих соціально прийнятних зразків поведінки. Другий – розвиток здатності дитини бути стратегом своєї діяльності, ставити й коригувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно будувати плани в житті, творити та перетворювати, що визначає ступінь свободи особистості, її гуманності, духовності, життєтворчості. Другий напрям розвитку соціальності учнів безумовно є тісно взаємопов'язаним з першим, оскільки, базуючись на наявному соціальному досвіді, передбачає володіння особистістю основними необхідними процедурами, уміннями й основами реалізації діяльності; розуміння власної значущості для інших людей, відповідальність за результати своєї діяльності; здібність до рефлексії, потребу в ній як необхідній умові свідомого регулювання власної поведінки.

Іншою підставою для розгляду змісту процесу розвитку соціальності учнів, при концептуалізації технологічного підходу до вирішення завдань нашого дослідження, є ознаки безбар'єрного освітнього середовища у якому цей процес відбувається. Безбар'єрне освітнє середовище ми визначаємо як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, факторів, об'єктів інфраструктури, що забезпечують максимально можливе включення учнів з особливими потребами до усіх ланок педагогічного процесу. Інклюзивна школа виступає у даному середовищі у якості соціально-педагогічної системи сприяння розвитку соціальності учнів, що підпорядкована певній меті (створення інклюзивного освітнього середовища), має визначену структуру та передбачає реалізацію внутрішньо-шкільної та зовнішньо-шкільної соціально-педагогічної діяльності. Виходячи з цього, й зміст розвитку соціальності учнів в

умовах інклюзивної освіти може бути розподілений на два напрями: внутрішньо-шкільний та зовнішньо-шкільний. При чому, перший – передбачає як сприяння становленню взаємин у середині класу (внутрішнє мікросередовище), так і створення сприятливого для розвитку соціальності учнів середовища у школі у цілому (внутрішнє макросередовище); а другий – як формування позитивних взаємин у мікрорайоні та залучення усіх суб'єктів виховання (батьків та родичів учнів, представників громадських організацій, спеціалістів реабілітаційних центрів, педагогів інтернатних закладів, волонтерів та ін.) до активної співпраці (зовнішнє мікросередовище), так і популяризацію ідей інклюзивного навчання у суспільстві, створення позитивної громадської думки, сприятливого соціокультурного простору (зовнішнє макросередовище).

Зважаючи на те, що розвиток соціальності учнів розуміється нами як поступове набуття особистістю здатності до соціальної взаємодії в результаті соціального виховання, зміст досліджуваного процесу може визначатися також й виходячи напрямів соціального виховання. Трансформуючи думку А. Мудрика про складові соціального виховання дітей та молоді у виховних організаціях [2, с.140, 116] відносно потреб нашого дослідження, зазначимо, що соціальне виховання в інклюзивній школі впливає з трьох взаємопов'язаних процесів: освіти (систематичне навчання в умовах диференційованого підходу до подання навчального матеріалу та оцінювання учнів; просвітництво, пропаганда і поширення цінностей інклюзивного суспільства; стимулювання самоосвіти учнів та взаємонавчання – рівне наставництво); допомоги у розвитку індивідуальності (сприяння учням у вирішенні їхніх проблем, створення спеціальних ситуацій у життєдіяльності шкільних та класних колективів для позитивного саморозкриття усіх їх членів, а також для підвищення статусу дітей з особливими освітніми потребами); збагачення соціального досвіду (набуття комплексу умінь та навичок, знань і способів мислення, норм та стереотипів поведінки, інтеріоризованих ціннісних установок, відрефлексованих відчуттів і переживань, досвіду взаємодії з людьми, досвіду адаптації та уособлення, а також самореалізації та самоствердження).

Зазначимо, що на концептуальному рівні технологізації досліджуваного процесу, як і зміст, форми, методи, засоби розвитку соціаль-

ності учнів в умовах інклюзивної освіти мають визначатися виходячи з аналізу методичних основ процесу соціального виховання, а також особливостей педагогічного процесу ЗНЗ, зокрема школи з інклюзивним навчанням.

Концептуально важливим є те, що в аспекті сприяння розвитку соціальності особистості найбільш перспективними виявляються колективні форми виховання, оскільки саме вони створюють численні ситуації соціальної взаємодії, у яких учні можуть отримати необхідний соціальний досвід, проявити суб'єкту позицію.

Соціальна взаємодія розглядається як важливий механізм набуття соціального досвіду в процесі соціального виховання учнів, тобто обмін між суб'єктами інформацією, типами та способами діяльності та спілкування, ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, відбір і засвоєння яких безумовно багато в чому має індивідуальний характер.

Обґрунтовуючи концептуальні положення щодо технології розвитку соціальності учнів, слід звернути увагу на те, що традиційно основною формою навчання у школі, зокрема й з інклюзивним навчанням є урок, усталене формалізоване конструювання якого у навчально-виховному процесі школи може викликати значні проблеми в учнів, особливо тих, що мають психофізіологічні обмеження. Тому педагогам на уроці, особливо у період адаптації учнів важливо використовувати як провідні виховні методи додаткові моральні стимули до навчання (похвалу, заохочення тощо) і по можливості звести до мінімуму покарання, дієвим шляхом покращення соціальної взаємодії на уроці є впровадження у різних інтерпретаціях елементів колективного способу навчання.

При розробці технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти слід підкреслити, що особливе місце у цьому процесі посідають форми позакласної та позаурочної діяльності дитини. Оскільки, як зауважує В. Глобчак, зміст, методи й організаційні форми позакласної роботи, менш регламентовані ніж у навчальному процесі [1, с.19-20].

Отже, важливим положенням технологізації досліджуваного процесу є визнання значного потенціалу засобів позакласної та позау-

рочної діяльності у збагаченні інклюзивного середовища школи для повноцінного розвитку соціальності учнів. Цей вид діяльності через різноманіття форм організації дозволля учнів (масових – свята, акції, флеш-моби, форум-театр; групових – заняття гуртків, клубів, секцій; індивідуальних – консультування та індивідуальні заняття з обдарованими учнями) поєднує внутрішньо- та зовнішньо-шкільну соціально-педагогічну діяльність в інклюзивному освітньому середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У цілому, системно-структурний підхід до розвитку соціальності учнів дозволяє розглянути даний процес на концептуальному рівні обґрунтування технології як систему змін особистості у певній соціальній ситуації розвитку, що поєднує низку взаємопов'язаних та взаємодетермінованих складових: об'єкт, суб'єкт, мета, завдання, принципи, зміст, форми, методи, засоби, результат, дослідження яких є передумовою технологізації розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти.

Розробка технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти на основі системного підходу, її деталізація, доведення до рівня реалізації та практичне впровадження дозволить досягнути результату, який відбиває динаміку набуття дитиною здатності до соціальної взаємодії, а саме: вдосконалення соціально значущих та соціальних якостей, засвоєння соціальних емоційних реакцій; ґрутоване на соціальних знаннях та вміннях, детерміноване системою людських цінностей осмислення людиною себе як члена суспільства, визначення своїх позицій в ньому; напрацювання різних форм самовиявлення у різних видах соціальної поведінки, звичних реакцій у певних соціальних діях, усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Глобчак В. Особистісно орієнтоване навчання і виховання молодших школярів на уроках у початковій ланці // Рідна школа, 2004. – № 4. – С. 19-20.
2. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб.для студ.вузов / под ред В.А. Сластерина. М.: Издательский центр «Академия», 199. – 184 с.